

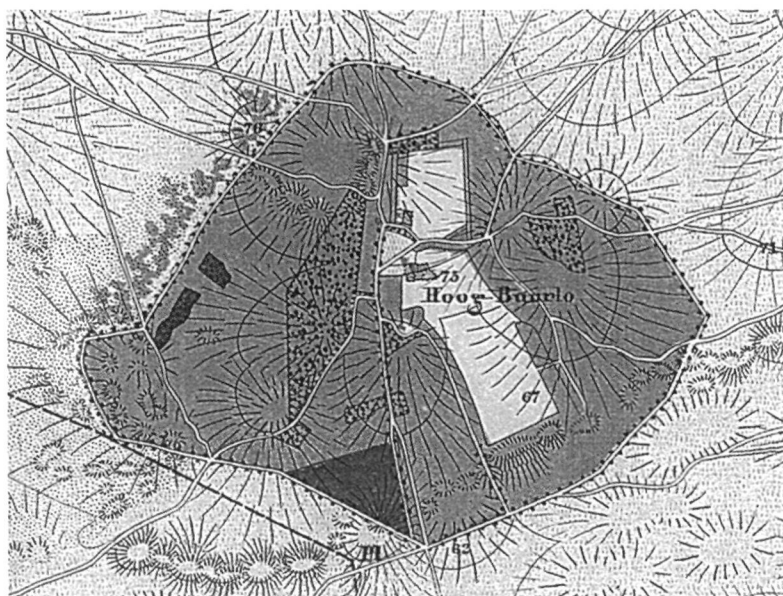
Landbouwenclave Hoog Buurlo

JAN-OLAF TJABRINGA

Door de toenemende aandacht voor cultuurhistorie en landschap kruipt ook Hoog Buurlo uit haar schulp. Dit voor velen onbekende gehucht zal de komende jaren in de schijnwerpers staan wanneer er bewust gekozen wordt voor het stilzetten van de tijd. De hernieuwde aandacht voor Hoog Buurlo komt voort uit de toekomstplannen van Staatsbosbeheer met het gebied. Voorafgaand aan deze plannen is een uitgebreid historisch-geografisch onderzoek uitgevoerd. Hiermee is de basis gelegd voor verdere planvorming in het gebied. De nieuwe ontwikkelingen richten zich in hoofdzaak op het behouden van de cultuurhistorische elementen in Hoog Buurlo. Gekozen is voor het terugbrengen van de situatie van omstreeks het jaar 1900. Een dergelijk besluit om de tijd stil te zetten gaat in feite tegen de natuur en cultuur in, maar is voor een gebied als Hoog Buurlo wel te onderbouwen.

Hoog Buurlo ligt tien kilometer ten zuidwesten van Apeldoorn, net naast Radio Kootwijk. Het ligt midden op de Veluwe op de westelijke rand van de oostelijke stuwwal. De huidige locatie is nagenoeg dezelfde als die van eeuwen terug. Het gehucht, omgeven door een ringvormige beukenlaan, kan worden beschouwd als een enclave. Sinds de Middeleeuwen is sprake van een vrijwel ongewijzigd landschapsbeeld met een schaapskudde, alsmede akkers, weidegronden, hakhoutbossen, wild-

wallen, schapendriften, twee voormalige boerderijtjes en twee schaapskooien. De totale oppervlakte bedraagt 1,2 km². De omtrek van de ringvormige beukenlaan is 4,3 kilometer. Hoog Buurlo is onlosmakelijk verbonden met de cultuur van het heidelandschap. Dit landschap kreeg op de Veluwe vorm na de 10e eeuw na Chr. Aan het einde van de economische bloeiperiode in de 9e en 10e eeuw, voornamelijk veroorzaakt door de ijzerindustrie, verandert het landschap van een bosrijk gebied in een ge-

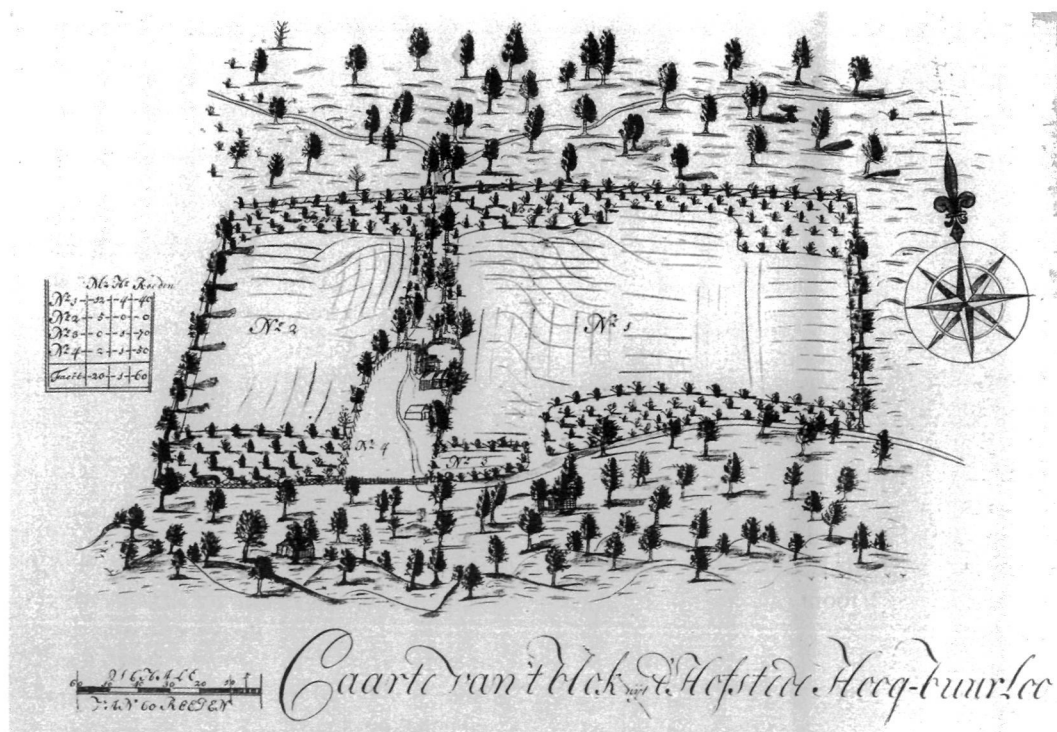

Hoog Buurlo in 1872. De eenzame boswereld omringd door de woeste gronden (Hoog Buurlo, kaartnr. 411, Topografische Dienst).

bied met heidevelden en in een later stadium ook zandverstuivingen. De ontbossing werd veroorzaakt door de grote vraag naar brandstof. Voor de winning van ijzer uit ijzererts (klappersteen) was veel brandstof, in de vorm van houtskool, nodig. De bossen die in de tijd van de ijzerindustrie nog volop aanwezig waren, werden grootschalig gekapt voor de houtskoolbranderijen. De later ontstane heidevelden, ook wel woeste gronden genoemd, werden steeds belangrijker voor de opkomende plaggenlandbouw. Hierdoor waren blijvende akkercomplexen bij de nederzettingen mogelijk. Voor de benodigde mest werden de schapen op de heidevelden geweid. 's Avonds werden de schapen op stal gezet om zo de mest te verzamelen. Het leven in Hoog Buurlo was volledig geïntegreerd

met deze wijze van bestaan. Vanuit de kern werden de omliggende heidevelden door de herder bezocht. De mest werd verzameld in de twee schaapskooien. De toenmalige akkers werden vervolgens verrijkt met een mengsel van mest en in eerste instantie organische materialen. Pas eeuwen later, vanaf de 15e tot en met 19e eeuw, komt de potstalcultuur met meer zandhoudende plaggen aan de orde. Zowel voor Hoog Buurlo als voor de gehele Veluwe betekende dit dat de potstallen gevuld werden met zandhoudende heideplaggen. Vermengd met onder andere schapenmest ontstond zo een vruchtbaar en vochtvasthoudend pakket. Ook dit laatste aspect was niet onbelangrijk voor Hoog Buurlo. De hoge zandgronden waren niet goed geschikt om water vast te houden. Op de voormalige akkergrond, totaal 13 ha., van Hoog Buurlo is het ophogen van de akkers terug te zien. Grondboringen hebben een plaggendeek aangetoond variërend van 30 tot 70 cm. Het is niet of nauwe-

Hoog Buurlo in 1708, getekend door landmeter Justus van Broekhuysen. De akker is nog in bezit van het Kapittel van St. Marie (Apeldoorns Archief).

lijks mogelijk om hieraan een leeftijd van de akker te koppelen. De factoren die van invloed zijn op een gemiddelde ophoging zijn (nog) niet voldoende onderzocht. Zo is bijvoorbeeld niet bekend hoeveel mensen afhankelijk waren van de opbrengsten van de akkers. Ook is de grootte van de schaapskudde door de eeuwen heen moeilijk aan te geven. Het grillige patroon van de dikte van het plaggendek en de plekken waar deze dikten zijn waargenomen geven ook een veranderende ophogingssnelheid weer.

GRONDGEBRUIK

Eind 19e eeuw treedt er een langzame verschuiving op van de verhouding tussen akker en weiland. De landbouwgronden op Hoog Buurlo worden tot die tijd in hoofdzaak gebruikt als akker. Dit was ook niet verwonderlijk. De 'weilanden' voor de schapen waren de heidevelden, terwijl de akkers in de voedselvoorziening van de bewoners voorzagen. De intrede van de kunstmest heeft er onder andere toe bijgedragen dat ook in Hoog Buurlo hierin een omslag was waar te nemen. Door de opkomst van de kunstmest werden schapen minder belangrijk. De heidevelden waren als gevolg daarvan minder nodig en konden een nieuwe bestemming krijgen, in de meeste gevallen bosbouw. Andere vormen van werkgelegenheid deden de noodzaak om zelf voedsel te verbouwen afnemen. Vandaag de dag zijn de landbouwgronden van Hoog Buurlo in gebruik als weiland. Paarden en zo nu en dan de schaapskudde maken er gebruik van. Voor de komende jaren zijn er echter plannen om, vanuit cultuurhistorische oogpunt, onder andere rogge te gaan verbouwen.

Op dit moment bevinden zich twee schaapskooien in Hoog Buurlo. Voor één schaapskooi is de locatie te herleiden tot de kadastrale atlas uit 1832. De getoonde kaart van het Kapittel van St. Marie, uit 1708, toont ook een tweetal gebouwtjes waarvan er één overeenkomt met de locatie van één van de huidige schaapskooien. In hoeverre er vóór die tijd schaapskooien of dergelijke gebouwtjes in Hoog Buurlo hebben

gestaan is niet bekend. Vandaag de dag zijn de twee schaapskooien niet meer weg te denken uit Hoog Buurlo. Als historische elementen zijn ze onderdeel van het landschap.

De beide schaapskooien zijn gebouwd als potstallen. Ze zijn verdiept aangelegd, waardoor het mogelijk was om een dik pakket van mest en heideplaggen te herbergen. Slechts een aantal malen per jaar werd de stal gelegegd. De typische schuine hoeken van de schaapskooien voorkomen dat schapen zich dood drukken bij het naar buiten gaan.

Een belangrijke verbinding tussen de schaapskooien en de heidevelden vormen de schapendriften. Omdat er in Hoog Buurlo vrij veel paden zijn waar te nemen die allemaal naar de heide lopen, wordt vaak aangenomen dat dit allemaal (voormalige) schapendriften zijn. Veel van de paden zijn echter te smal om een kudde overheen te laten lopen. Het vermoeden bestaat dat de noord-zuid weg door Hoog Buurlo de belangrijkste schapendrift is geweest. Vandaag de dag wordt dit pad ook gebruikt als schapendrift.

BOSSEN

In de periode van de ijzerindustrie, de 9e en 10e eeuw, en de tijd daarvoor was de Veluwe een bebost gebied. Zoals eerder vermeld nam het bosareaal daarna in snel tempo af. Hoog Buurlo lijkt aan de dans te zijn ontsprongen voor wat de ontbossing betreft. Het eerste gevonden bronnenmateriaal (Abdij van Lorsch) lijkt hier een aanwijzing voor te geven. De naam 'Burlohe' draagt de betekenis met zich mee van 'een bij een gebouw of huis gelegen bos op hoge zandgrond' (Otten, 1992). Er wordt ook wel gesproken over de bossen van Burlohe. Ook in latere bronvermelding worden bossen verbonden met de naam Hoog Buurlo. Zo wordt het gebied omschreven als een verkoelende eenzame boswereld die oprees op de verre heuvelrug (Langenbergh-Parqui, 1983).

Belangrijk voor Hoog Buurlo zijn de voormalige eikenhakhoutpercelen. Voor de droge zand-

gronden van de Veluwe is dit geen onbekend fenomeen. De geschiedenis van het eikenhakhout gaat zeer ver terug, vermoedelijk al tot voor de Romeinse tijd. Een belangrijk product van het eikenhakhout was de eikenschors, ook wel eek genoemd. De eek diende als grondstof voor looizuur dat op grote schaal werd gebruikt door de leerlooierijen. De schors werd hiervoor losgeklopt van de stam. Dit gebeurde in het voorjaar wanneer de sapstroom het grootste is, waardoor de schors makkelijk loslaat. Na het drogen van de eikenschors werd het fijn gemalen en kon het looizuur gewonnen worden. Andere producten van eikenhakhout waren de takkenbossen en de overgebleven stammetjes. De takkenbossen waren bestemd voor bakkers, omdat takken feller brandden dan stammetjes. De dikere ontschorste stammetjes, ook wel talhout genoemd, werden ook gebruikt als brandstof en bijvoorbeeld omheiningen. Het hoogtepunt van de eikenhakhoutindustrie lag rond 1875. Na deze periode nam de vraag naar het eikenhout

Hoog Buurlo rond 1930. Schaapskooi, schuur en voormalig boswachterswoning (Ansichtkaart).

af. Er kwamen andere brandstoffen op de markt en leerlooierijen maakten meer en meer gebruik van nieuwe, goedkopere producten om hun leer te bewerken. Op dit moment is er in Hoog Buurlo nog 65 hectare voormalig eikenhakhout. De eikenbomen zijn doorgroeid tot spaartelgenbos, waarbij één telg aan de stobbe mocht doorgroeien tot boom. Op veel plaatsen op de Veluwe zijn de eikenhakhoutpercelen verdwenen nadat de vraag naar het hout afnam. Meer economisch rendabele bossen, zoals destijds de grove den voor de mijnindustrie, namen de plek van het eikenhakhout over. Voor Hoog Buurlo geldt dit niet. Tot aan de jaren zestig van de 20e eeuw is hier het eikenhakhout gekapt. De reden ligt dan niet meer in het verkrijgen van het looizuur, maar in de behoefte aan brandstof. Typerend voor Hoog Buurlo is de ringvormige beukenlaan die het gebied markeert. Deze ring-

vormige structuur is goed terug te vinden op verschillende oude kaarten. De beukenlaan is na 1850 aangeplant langs beide zijden van de traai ('rondweg' om Hoog Buurlo) die al langer rondom Hoog Buurlo liep. Er is een tweetal redenen waarom hier een beukenlaan is aangelegd. De beuk heeft een belangrijke brandweerende functie. Voorheen werden de heidevelden geregeld afgebrand. Een brand die niet meer onder controle was kon grote schade aanrichten wanneer het de bossen van Hoog Buurlo zou bereiken. Doordat onder beuken geen begroeiing te vinden is, kan het vuur geen brandbaar materiaal vinden om verder te branden. Een tweede reden is een persoonlijke voorkeur van een tuinman. Zoals vaak terecht wordt verondersteld zijn landschapselementen aangelegd om een bepaalde functie te vervullen. Bij de beukenlaan rondom Hoog Buurlo speelde ook de persoonlijke voorkeur van de toenmalige tuinman van de baron Van Verschuer (voormalig eigenaar van Hoog Buurlo) een grote rol. Deze voorliefde voor de beuk is ook nu nog terug te vinden op het huidige landgoed Mariënwaerd van de familie Van Verschuer in Beesd.

BEWONING

Over de bewoningsgeschiedenis van Hoog Buurlo doen verschillende verhalen de ronde. Zo zou er een klooster hebben gestaan. Dit is geen vreemde gedachte, omdat het gebied onder andere eigendom is geweest van een abdij en een kapittel. Bewijzen voor deze theorie zijn echter niet te vinden. Wat wel met zekerheid kan worden vermeld, is dat de boerderij van Hoog Buurlo (Hoog Buurlo 1) een lange geschiedenis kent. Het gaat dan met name om de locatie waar deze boerderij staat. De eerste aanwijzing geeft het boek 'Caart der Limitten van de Hooge en Vrije Heerlijckhijdt van het Loo' (Aardoom, 1989). In dit boek wordt beschreven dat de schoorsteen van de boerderij van Hoog Buurlo dienst heeft gedaan als belangrijk ijkpunt voor de landmeters. Deze schoorsteen zou van verre te zien zijn geweest toen Nicolaes van

Geelkercken in 1630 zijn kaart van de markergrenzen tekende. Later, in 1783, wordt opnieuw deze schoorsteen gebruikt voor het vervaardigen van een kaart waarop de grenzen van de Ugchelermark te zien zijn. Op verschillende kaarten uit deze periode is ook de locatie te zien waar de huidige boerderij staat. Het gebruiken van de schoorsteen als ijkpunt geeft aan dat deze van veraf te zien zou zijn geweest. Dit kan doordat de boerderij nagenoeg op het hoogste punt van Hoog Buurlo staat. Daarnaast is dit alleen mogelijk met een kale, woeste Veluwe met heidevelden en zandverstuivingen. Vanuit de wijde omtrek was het hoger gelegen Hoog Buurlo destijds te zien.

De tweede boerderij van Hoog Buurlo (Hoog Buurlo 5) dateert van na 1850. De exacte bouwdatum is vooralsnog niet bekend. De toenmalige baron Van Verschuer heeft deze laten bouwen, waarbij zijn vrouw een kamertje had in de woning met eigen toilet. Ze voelde zich ongewild verheven boven het 'gewone' volk, waardoor het delen van dezelfde toilet uit den boze was. In die tijd was de boerderij hoofdzakelijk in gebruik als boswachterswoning. Later, nadat Hoog Buurlo in bezit komt van Staatsbosbeheer, wordt de woning bewoond door de verschillende schaapherders.

EIGENAREN VAN HOOG BUURLO

Hoog Buurlo is in de loop van de eeuwen in handen van verschillende partijen geweest. Vanuit verschillende motieven werd Hoog Buurlo als gewenst bezit beschouwd en zo heeft ook elke eigenaar een eigen inbreng in het gebied gehad. De eerste vermelding van een eigendomssituatie gaat terug naar het jaar 814 na Chr. In die tijd wordt Hoog Buurlo weergegeven als het bos Burlohe in een document over de schenkingen aan en bezittingen van de Abdij van Lorsch. De abdij van Lorsch, te Hessen, ontving haar natuurlijke inkomsten voor een groot deel uit gebieden in Nederland. Na deze vermelding 'verdwijnt' Hoog Buurlo uit het zicht. Een aantal eeuwen later, in 1513, komt Hoog Buurlo voor

op een lijst van bezittingen van het Kapittel van St. Marie te Utrecht. Dit Kapittel werd in 1078 door de Duitse Keizer en de Utrechtse bisschop ingesteld. In het Utrechts archief zijn enkele documenten aanwezig die de relatie met Hoog Buurlo aantonen. Eén van deze documenten geeft iets weer over de bedragen die gemeoid waren met de pacht. Uit deze 'jaarrekening' kan opgemaakt worden dat de pacht in de 17e eeuw gemiddeld 57 gulden en 17 stuivers bedroeg. In 1701 komt Hoog Buurlo voor een bedrag van 15.000 gulden (6.800 euro) in bezit van Koning-Stadhouder Willem III. Officieel wordt de 'Heerlijkheid Het Loo' uitgebreid met het 'Erff Hoogh Burel' (Aardoom, 1989). De uitbreiding van het jachtterrein van Paleis het Loo speelt hierbij een belangrijke rol. Na de Franse overheersing komt Hoog Buurlo weer in bezit van de Oranjes. Na enkele korte wisselingen van eigenaren wordt Hoog Buurlo in 1849 gekocht door baron Van Verschuer. De familie Van Verschuer heeft het gebied tot 1949 in bezit gehad. In deze periode zijn enkele landschappelijke ingrepen uitgevoerd die vandaag de dag nog zichtbaar zijn. Veruit de belangrijkste hiervan is de aanplant van de eerder genoemde beukenlaan rondom Hoog Buurlo. Deze geeft Hoog Buurlo een besloten, landgoedachtig karakter. Ook de bouw van de tweede boerderij met daarbij een schaapskooi vindt plaats onder baron Van Verschuer. In 1949 koopt Staatsbosbeheer, de huidige eigenaar, het gebied voor 425.000 gulden (209.000 euro). Voorheen was de taak van deze eigenaar het onderhoud van de bossen, terwijl dit nu geleidelijk wordt verbreed met de aandacht voor de samenhang tussen natuurlijke en cultuurhistorische aspecten.

TOEKOMSTPERSPECTIEF

Zoals bij veel gebieden is ook voor Hoog Buurlo gezocht naar de identiteit. Ofwel, welke dragers zijn er om Hoog Buurlo toekomstbestendig te maken. Twee karakteristieke kenmerken komen hierbij naar voren. De eerste is de schapenhou-

derij met daarbij de cultuur van het heideland-schap. De tweede is het majestueuze karakter dat baron Van Verschuer Hoog Buurlo heeft meegegeven. Vanuit beide aspecten zijn kenmerken aangedragen die het gebied op de kaart kunnen zetten waardoor het zich kan onderscheiden van andere gebieden. De schapen en de heidecultuur geven een compleet beeld van een levensstijl die zeer lang gangbaar is geweest in West-Europa. Hoog Buurlo kan een goede representant worden van deze cultuur die wordt geprezen om zijn genialiteit die ligt in de eenvoud. Het ecologische evenwicht stelde boeren in staat om 'oneindig' lang hetzelfde type landbouw op dezelfde plek te bedrijven (Haaland, 2004). Baron Van Verschuer heeft Hoog Buurlo meer status en karakter bezorgd. Als voormalig onderdeel van de jachtterreinen van de Oranjes en de relatie met Paleis Het Loo wordt in de tijd van Baron Van Verschuer ook landschappelijk zichtbaar dat Hoog Buurlo meer is dan een 'gewone' plek. Deze twee karakteristieke kenmerken zijn zo met elkaar verweven dat ze een eenheid vormen. Het Hoog Buurlo van 1900 lijkt het 'ideaalbeeld' op te leveren om het gebied te representeren. Rond deze tijd ontstaat de 'ideale mix' tussen het functionele gebruik en het majestueuze karakter. Voor wat de omgeving betreft is dit de laatste periode van de bosrijke enclave Hoog Buurlo midden in de eindeloze heidevlakten. Het gebruik van de omliggende heide door de schapen wordt na 1900 steeds minder. Hiermee wordt in feite de aloude cultuur van het heideland afgesloten. Vanaf 1900 wordt gestart met de aanplant van de bossen rondom Hoog Buurlo en een aantal jaren later begint de bouw van Radio Kootwijk.

EINDBEELD 1900

Voor de komende twee jaar staan ingrepen op het programma om het eindbeeld 1900 sterker te accentueren. Eén van de onderdelen is het terugbrengen van de eikenhakhout cyclus. Een proefveld doet op dit moment dienst als studie-object om de juiste werkwijze voor de overige

eikenhakhoutpercelen te bepalen. De bouw van een nieuwe schaapskooi moet de schaapskudde ook daadwerkelijk terugbrengen naar Hoog Buurlo. Overige onderdelen van de plannen zijn onder meer de reconstructie van de oude wildwal en het herstellen van de schaapsdrift.

Het gehele gebied is nu al, maar zeker vanaf 2008, het bezoeken meer dan waard. De ligging naast Radio Kootwijk zorgt voor een afwisselend en dynamisch landschap. Een bijna letterlijke tijdreis is mogelijk door een heideland-schap en een radiolandschap, die hier op slechts enkele honderden meters van elkaar gelegen zijn. Beleef Hoog Buurlo en de omgeving en lees het landschap als een inspirerend boek.

Agrarian enclave Hoog Buurlo

Hoog Buurlo is situated in the middle of the Veluwe, to the west of Apeldoorn. This hamlet, surrounded by a ring-shaped avenue of beeches, is an agrarian enclave in the woods. The landscape has not changed much since the Middle Ages. There still is a flock of sheep, there are fields, meadows, oak coppice, wildwalls (hedgebanks as protection against roaming animals), schapendriften (sheep droving routes), two former farms and two sheepfolds. The renewed interest in Hoog Buurlo is a result of the increasing interest in landscape and its history. The new developments are focused on preserving the historical elements of the landscape.

The aim is to preserve Hoog Buurlo as it was around 1900. The most important reason to take this decision is the culture of the heathland. Hoog Buurlo represents this centuries-old culture.

NOOT

Dit artikel is gebaseerd op het afstudeeronderzoek 'Ontrafeld Hoog Buurlo biedt toekomstperspectief' van Jan-Olaf Tjabringa aan de Universiteit van Groningen. Zie voor meer informatie: www.hoog-buurlo.nl.

LITERATUUR

- AARDOOM, L. (1989). Caart der Limitten van de Hooge en Vrije Heerlijckhijt van het Loo. Alphen aan de Rijn.
- HAALAND, S. (2004). Het paarse landschap. Utrecht.
- JANSEN, P., & KUIPER, L. (2001). Hakhout, suggesties voor het beheer. Wageningen.
- LANGENBERGH-PARQUI, E.W. (1983). Terugblik op het oude heidegehucht Hoog-Soeren. Apeldoorn, Historisch Museum Marialust.
- SPEK, T. (2004). Het Drentse Esdorpenlandschap, een historisch geografische studie. Utrecht.
- OTTEN, D. (1992). Het plaatsnamenboek van de Veluwe, herkomst en betekenis. Arnhem.
- TJABRINGA, J.O. (2005). Ontrafeld Hoog Buurlo biedt toekomstperspectief. RU Groningen.
- TJABRINGA, J.O. (2006). Hoog Buurlo, een bijzonder stukje Nederland. Wageningen.